

Portret van de eend Sijtghen

Aelbert Cuyp (Dordrecht 1620-1691 Dordrecht)

Dordrechts Museum
Dordrecht

1647/1650. Olieverf op paneel, 35 x 41,5 cm
Gesigeneerd, l.o.: A. Cuyp
Herkomst: particuliere verzameling

De collectie van het Dordrechts Museum is verrijkt met een zeer bijzondere aanwinst die geheel is gefinancierd door derden. Dankzij de steun van de Mondriaanstichting, de Gemeente Dordrecht, de Vereniging Rembrandt en de Stichting Vrienden van het Dordrechts Museum is een uniek schilderij van Dordrechts beroemdste schilder verworven. Het fraaie *Portret van de eend Sijctghen*, geschilderd door Aelbert Cuyp in 1647, komt daarmee terug in de stad waar het is ontstaan. De aanwinst vult de collectie werken van Cuyp en zijn familie prachtig aan en toont niet alleen de veelzijdigheid van de kunstenaar, maar ook diens kwaliteit als dierenschilder. Het Dordrechts Museum kan zich nu nog duidelijker profileren als het museum van Aelbert Cuyp en heeft met Sijctghen een publiekstrekker in huis: een 'lokeend' die niet alleen kunstliefhebbers zal aanspreken.

SIJCTGHEN

Op een klein paneel heeft Aelbert Cuyp met een vlotte toets een eend levensgroot en zeer natuurgetrouw weergegeven. Doordat de eend krap door de beeldranden is ingesloten en sterk belicht tegen een donkere achtergrond is geplaatst, lijkt het dier naar voren te komen. Op de voorgrond liggen drie eieren tussen strootjes die fraai het licht opvangen. Dit voor Cuyp kenmerkende *repoussoir* schept subtiel enige diepte in een ruimte die verder niet is gedefinieerd. Misschien wel het meest bijzonder is dat Cuyp zijn schilderij heeft voorzien van een gedicht met prachtig gekalligrafeerde letters. Niet alleen is de eend levensecht weergegeven, ze blijkt ons door dit opschrift ook toe te spreken:

*Ick ben gebroet te wercken.dam
k'was jonck en goet. doen ick hier quam
in voogelen borch, sonder te paeren
heb ick geleeft, wel twintich jaren
wel hondert eijers tsjaers geleijt
daerom ben ick geconterfeijt
gebroocken beennen, tooch wt geneesen
gesondt en bont is noch mijn weesen
en als ick sijctghen steruen sal
soo schrijft hoe out, en tjaer getal
1647.*

In het vers lezen we over de uitzonderlijke levenswandel van de hoogproductieve eend die ook nog eens bij naam

bekend is: Sijctghen. Aangezien eenden gemiddeld 10 en hoogstens 15 jaar oud worden, zijn de 20 jaren van Sijctghen een unicum. In de laatste twee versregels lezen we de opdracht van Sijctghen om het sterfjaar en de ultieme leeftijd na haar dood toe te voegen. Inderdaad zijn er enkele regels aan het gedicht toegevoegd, iets meer naar links beginnend om niet te dicht bij de rug van de eend uit te komen. De ikvorm is verlaten, want Sijctghen kan het zelf niet navertellen:

*anno vijftich dartich daeghen
in october hoort men claeghen
sijctghen doot, dit is al waer
out zijnde drijentwintich jaer
1650.*

VREEMDE EEND

Aelbert Cuyp behoort tot de belangrijkste landschapsschilders van de Gouden Eeuw. Naast zijn zonovergoten landschappen en monumentale gezichten op Dordrecht geniet hij vooral ook bekendheid als schilder van koeien en paarden. In de *Groote Schouburgh* beschrijft zijn stadgenoot Arnold Houbraken (1660-1719) Cuyp als een buitengewoon veelzijdige schilder: *Ossen, Koeijen, Schapen, Paerden, Fruit, Landschap, stil water met Scheepen; 't scheen hem alles onverschillig te wezen [...]* Daarbij ziet Houbraken nog over het hoofd dat Cuyp ook een begenadigd portrettist was – in het voetspoor van zijn vader, de portretspecialist

Orpheus en de dieren
Aelbert Cuyp (1620-1691)
Ca. 1640. Olieverf op doek,
113 x 167 cm
BOSTON, PARTICULIERE VERZAMELING

Jacob Gerritsz. Cuyp (1594-1652). Aelbert Cuyp zal in zijn tijd vooral als dierenschilder een goede reputatie hebben gehad. In het begin van zijn carrière heeft hij meermaals onderwerpen als *Orpheus en de dieren* en *Adam geeft namen aan de dieren* ter hand genomen. Al in 1639 liet

Rustende ruiters in een landschap

Aelbert Cuyp (1620-1691)
Olieverf op doek, 116 x 168 cm
DORDRECHT, DORDRECHTS
MUSEUM (aangekocht met steun
van de Vereniging Rembrandt)

Zelfportret

Jan Veth (1864-1925)
Olieverf op paneel, 35 x 26 cm
DORDRECHT, DORDRECHTS
MUSEUM

Cuyp hiermee zien dat hij uitstekend vele verschillende – en zelfs ook exotische – dieren kon schilderen. Het eendenportret onderstreept Cuyp's veelzijdigheid en zijn belang als dierenschilder.

De aanwinst vult de werken van Aelbert Cuyp in het Dordrechts Museum prachtig aan. De ontwikkeling in het werk van Cuyp kan goed worden getoond, van de vroege monochrome landschappen tot en met de late zonnige Italianiserende landschappen. Ook komt Cuyp goed uit de verf als koeien- en paardenschilder. Het charmante portret van een eend laat weer een andere kant van hem zien. *Sijctghen* is niet alleen een mooie aanvulling op de schilderijen van Aelbert, maar kan nu ook getoond worden in de context van het werk van zijn vader Jacob en zelfs diens halfbroer Benjamin Cuyp (1612-1652). Hoewel de aanwinst wellicht een vreemde eend in de bijt lijkt, komt het schilderij toch op een logische manier voort uit het werk van Jacob Cuyp. We treffen dezelfde interesse in het nauwgezet weergeven van de schoonheid en bijzonderheid van de natuur in het *Tulpenbed* uit 1639 in het Dordrechts Museum, dat bijna een portret van bloeiende tulpen in de grond kan worden genoemd. Bovendien was het ook de vader van Aelbert Cuyp die op een klein paneel inzoomde op twee jaguars, ongetwijfeld naar het leven geschilderd. Voor de hedendaagse toeschouwer zijn tulpen en jaguars bekende beelden, maar in de 17de

eeuw waren die waarschijnlijk bijna net zo zeldzaam als een twintigjarige eend.

Dergelijke werken van vader en zoon Cuyp passen in een traditie van uitbeeldingen van rariteiten of wonderen van de natuur als trofeeën. Andere voorbeelden hiervan zijn de *Prijsos* uit 1564 in het Amsterdams Historisch Museum of de in de slag van Nieuwpoort buitgemaakte *Spaanse strijdhengst* van Jacques de Gheyn II (1565-1629) in het Rijksmuseum. In het Muiderslot bevindt zich in bruikleen van het Rijksmuseum een *Reuzenradijs* en verwant is ook de uitbeelding van de *Dordtse vierling* in het Dordrechts Museum. Opmerkelijk is dat in veel van deze werken inscripties zijn toegevoegd waarin de curiositeit wordt toegelicht.

Het portret van een eend sluit qua type voorstelling ook aan bij de pluimveestukken die vader en zoon Cuyp hebben geschilderd. In het Dordrechts Museum bevindt zich een schilderij met een haan en twee kippen in een donkere ruimte met stro op de voorgrond, dat zowel op naam van Aelbert als Jacob Cuyp heeft gestaan, maar nu als 'atelier Jacob Cuyp' te boek staat. Uit Dordtse boedelinventarissen blijkt dat dergelijke werken zelfs bij een pasteibakker thuis hingen. Jacob Cuyp moet ook succes hebben gehad met zijn pendanten waarop een jongen een gans en een meisje een mand met eieren vast heeft. In tegenstelling tot het *Portret van de eend Sijctghen* hebben de vogel en de eieren hier allerlei erotische connotaties.

JAN VETH EN AELBERT CUYP

Bijzonder genoeg hoort het *Portret van de eend Sijctghen* ook thuis in het Dordrechts Museum omdat zich hier de mooiste en omvangrijkste verzameling portretten van Jan Veth (1864-1925) bevindt. Het schilderij is namelijk afkomstig uit de collectie van deze in Dordrecht geboren schilder en schrijver. Het hing ooit samen met enkele andere 17de-eeuwse werken in de achterkamer van zijn huis in Bussum. Eerder was de eend van Cuyp in bezit van zijn vader, de Dordtse zakenman G.H. Veth, die in de jaren '80 van de 19de eeuw uitvoerig archiefonderzoek heeft verricht naar de schilders in de familie Cuyp. Voor een van de artikelen van zijn vader vervaardigde Jan Veth een prent van het woonhuis van Jacob en Aelbert Cuyp aan de Nieuwbrug in Dordrecht. In 1904 publiceerde Jan Veth een bundel essays onder de titel *Kunstbeschouwingen* waarin hij zich beklagt over het feit dat vrijwel alle werken van Cuyp zich in het buitenland bevinden. Wie niet in Engeland geweest is, meent Veth, *kan nauwelijks recht begrip hebben van de werkelijke betekenis van dezen grooten schilder*. Vurig pleit Veth voor herwaardering en hij beschrijft onder andere Cuyps klasse als dierenschilder: *Blijkbaar heeft Cuyp al het gedierte om zich heen als goede kameraads aangezien. Een oude eend met zorg door hem gekonterfeit, kreeg op het bewuste schilderstukje er een gelegenheidsversie bij toe, al haar wederwaardigheden vermeldend, en later werd dit rijm nog met een vriendschappelijk grafschrift aangevuld. Wie dat doet, moet hart voor zijn beesten hebben gehad*. Een eeuw na de publicatie van dit pleidooi voor herwaardering kan in het Dordrechts Museum mede door de toevoeging van Veths eigen schilderij, dat door vererving steeds in zijn familie is gebleven, een indrukwekkend overzicht van Cuyp worden getoond dat recht doet aan zijn betekenis en veelzijdigheid.

Terwijl Veths beschrijving van het schilderij doorspekt is van een geromantiseerde visie, publiceert hij in 1921 in *Elsevier's geïllustreerd maandschrift* een tweede beschouwing van het schilderij waarin hij zijn vaardigheden als wetenschapper en ervaren schilder objectiever etaleert. In het artikel vergelijkt hij het schilderij in zijn bezit met een nagenoeg identiek *Portret van de eend Sijctghen* dat hij voor een latere, waarschijnlijk 18de-eeuwse kopie houdt. Tegenwoordig wordt in deze andere versie, die zich in een particuliere collectie in Engeland bevindt, ook de hand van Cuyp herkend, maar het is duidelijk de mindere van de twee. De uitvoering is veel vlakker en de compositie, waarbij de eend veel meer ruimte heeft gekregen, is minder geslaagd.

DE EEND IN DE KUNST

Echte *portretten* van dieren zijn niet ongebruikelijk in de schilderkunst, maar meestal betreft het paarden en in enkele gevallen honden. Lange tijd is verondersteld dat de beroemde stier van Potter een portret van een bestaande (prijs)stier is, maar het beest blijkt te zijn samengesteld uit

verschillende studies van in leeftijd verschillende dieren. Dat de eend van Cuyp uniek is, blijkt ook uit een vergelijking met andere schilderijen met eenden en portretten van dieren. De eend als zelfstandige voorstelling treffen we in de 17de eeuw alleen bij Cuyp aan. Wel zijn eenden

Stalinterieur

Aelbert Cuyp (1620-1691)
Olieverf op paneel, 65 x 92 cm
DORDRECHT, DORDRECHTS MUSEUM
(aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt)

dikwijls weergegeven als onderdeel van landschappen, keuken- en marktstukken, decoratieve vogelstukken of stillevens met jachtbuit. Deze werken getuigen van de alledaagsheid van het motief. In de 17de eeuw was de eend belangrijk als jachtbuit, handelswaar, consumptieartikel en voor de eieren.

Een opmerkelijke voorganger van het *Portret van de eend Sijctghen* is het Enkhuizer eendenpaneel uit 1598/1610, in het Zuiderzeemuseum, waarop 32 verschillende eenden zijn weergegeven. Van deze eenden zijn alleen de kop en pootjes afgebeeld en bij iedere eend zijn behalve merktekens op snavel en poten ook namen toegevoegd. Hoewel de precieze functie van het schilderij niet bekend is, is het duidelijk dat de eenden hier niet zelf bij naam worden genoemd, maar dat de naam van de eigenaar is vermeld. Vermoedelijk is het paneel gemaakt om lok-eenden te registreren. Er zijn echter geen dieren bekend – zoals Sijctghen – die in hun tijd zo geliefd en beroemd waren dat ze een naam, portret en een gedicht kregen. Alleen al daarom zou de 'Eend van Cuyp' net zo'n begrip moeten worden als de 'Stier van Potter' ♦

Sander Paarlberg

Tot 6 maart 2005 is in het Dordrechts Museum een speciale tentoonstelling rond de aanwinst te zien: *Sijctghen, de eend van Cuyp terug in Dordrecht*.